

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 291

İslâm ve Demokrasi

Kutlu Doğum Sempozyumu - 1998

Yayına Hazırlayan
Ömer Turan

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	71014
Tas. No:	297.92 KUT.D

ANKARA
1999

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Meşrutiyet Cad. Bayındır Sk. No: 55 (06650) • Kızılay/ANKARA

Tel: (0.312) 418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75

Fax: (0.312) 417 00 09

Yayın No: 291

Sempozyumlar-Paneller Serisi: 27

ISBN 975-389-342-6

99.06.Y.0005.291

Kapak Tasarım ve Uygulama
Mehmet Fidancı

•
Bu kitap;

Türkiye Diyanet Vakfı

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanıp basılmıştır.

BAZI MÜSLÜMAN ÜLKELERİN YÖNETİM MODELİ: SUUDİ ARABİSTAN ÖRNEĞİ ÜZERİNE

Adnan Bülent BALOĞLU

Suud ailesinin Arabistan'da yükselişi, 1774 yılında el-Uyeyne'de Suud hanedanının kurucusu Muhammed b. Suud (ö.1766) ile Vahhâbiliğin kurucusu Muhammed b. Abdülvahhâb (1703-1792) arasındaki ittifakın sonucudur. Bu ittifakın neticesinde Vahhâbiler ideolojilerini yaymak için maddî bir destek ve seküler bir korunma elde etmişler; Suud ailesi de nüfuzunu genişleterek kendilerini diğer ailelerin önüne geçiren bir konum kazanmıştır⁽¹⁾. Bu ittifak, Suud bayrağında sembolize edilmiş durumdadır. Bayraktaki kelime-i tevhîd (*lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlülullah*) merkezî, ortak düstûru; yatay vaziyetteki kılıç figürü de, Suud ailesi ile Abdülvahhâb arasındaki birlik ve dayanışmayı temsil etmektedir⁽²⁾. Dolayısıyla, din, Suud hanedanının devamında ve tutunmasında önemli bir faktör olmuştur. Her ne kadar Suudi Arabistan bugün mutlak bir monarşi ise de, mevcut rejim otoritesinin temelini İslâm'ı yerleştirmiş görünmektedir.

Suudi Arabistan İslâm hukuku altında melikin/sultanın (kralın)⁽³⁾ hemen hemen mutlak bir güce sahip olduğu bir mutlakiyet (monarşi) ile yönetilmektedir. Buna göre, melik devlet başkanı olmanın yanında Suud Müslümanlarının dinî, manevî lideridir. Bakanları (*ministries*), valileri ve kendisine doğrudan sorumlu diğer devlet görevlilerini o atar. Melik tahta geçtikten sonra, melik ya da kraliyet ailesinin üyeleri, ulema ve kabile liderleri melike bağlılık bey'ati yaparlar. Melik kutsal ve seküler gücün bir sembolü konumundadır. O, Vahhâbî hareketinin lideridir; ülkenin siyasî, askerî ve dinî önderidir; ve nihayet ulemanın baş İmam'ıdır. Özetle melik, kendisinde şu üç önemli işlevi aynı anda toplamıştır: dinî önder (*imam*); kabile önderi (*şeyhu'l-meşâyih*); devlet ve hükümet başkanı (*melik/sultan/kral*). Melikin birinci öncelikli görevi, ülkeyi iç ve dış düşmanlara karşı koruyup, ülkenin

(1) E. Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Ankara, 1991, s. 98.

(2) Dilip Hiro, *Islamic Fundamentalism*, London, 1989, s. 116.

(3) Biz burada İslâm kültürüne yabancı bir tabir olan "kral" kelimesi yerine "melik" tabirini tercih edeceğiz.

gelişmesi için kendisine düşen görev ve sorumlulukları ifa etmek; ikinci olarak da, Kur'an ve Sünnet'e göre hareket etmektir⁽⁴⁾.

1932 yılında Abdülazîz b. Suud (1927-53) kendisini melik ilan edip, devletin adını da Suudi Arabistan Melikliği/Krallığı koyunca, yöneticinin icraatlarında teb'ası ile istişarede bulunmasını tavsiye eden Kur'an ayetinden (3/Al-i İmrân:159) yola çıkarak, ulema, kabile liderleri ve tüccarlardan oluşan yirmi dört üyeli bir Şûrâ/Danışma Meclisi (*Meclisü's-Şûrâ*) oluşturmuştur. Bu meclis bir süre önemli bir fonksiyon icra etmişse de, daha sonra gayri resmi bir şekilde ortadan kaybolmuştur⁽⁵⁾. Abdülazîz'den sonra tahtı devralan melikler tarafından da prensipte kabul gören ve zaman zaman yeniden tesis edilen bu kurum, melikin otoritesini aslında sınırlama hatta onu tahttan uzaklaştırma yetkisine sahip olmakla birlikte bu yetkiyi ancak bir kere kullanabilmiş ve Meclis'in bu tasarrufunu nihayetle ulema da onaylamak durumunda kalmıştır⁽⁶⁾. Bugün ülkede en son melik Fahd b. Abdülazîz'in 1993 yılında, melike yani kendisine "tavsiyede bulunmak" üzere yeniden tesis ettiği bir Danışma Meclisi vardır. Fahd, 1995 yazında ülkede tedricî bir reformu gerçekleştirmek ve yeni nesil yöneticileri iş başına getirmek amacıyla bu yirmi sekiz üyeli meclisin on altısını değiştirmiştir⁽⁷⁾.

Suud yönetimini bir otokrasi [sınırsız güce sahip tek bir kişinin hakimiyette bulunduğu yönetim şekli/despotizm] olarak tasvir edenlerin yanında, onu bir "çöl demokrasisi" olarak da tanımlayanlar vardır. Ancak Mordechai Abir, Suud rejiminin muhtemelen en uygun tasvirinin, temelleri Suudi melik/kraliyet ailesi, ulema ve ümeradan (kabile şeyhleri ve yerel hanedanların liderlerinden) oluşan bir oligarşi [bir kaç kişiden ya da özellikle bir aileden oluşan bir grubun yönetimde bulunduğu yönetim şekli] olabileceğini savunur⁽⁸⁾. Suudi Arabistan, kapalı bir siyasî sisteme sahiptir; rejim özellikle ülkede cereyan eden siyasî huzursuzluklar ve yıkıcı faaliyetler hakkındaki bilgi edinme yollarını engellemektedir. Bu tutum, özellikle, 1955 yılındaki ordu içindeki "Hür Subaylar" hareketinde; 1958 ve 1960 yıllarındaki Suud-Faysal çekişmesinde; 1962 yılındaki Mısır-Suud gerginliği esnasında Suudlu pilotların Mısır'a iltica etmeleri olayında; 1962 yılındaki iç kargaşada ve Yemen savaşında; bazı ordu mensuplarının 1969 Haziran ve Eylül'ündeki darbe girişimlerinde; 1975 yılında melik Faysal'a yapılan suikaste;

(4) A. Bülent Baloğlu, *Religion and State in Saudi Arabia*, (Yüksek Lisans Tezi), Manchester University 1987, ss. 15-16.

(5) Hiro, *Islamic Fundamentalism*, ss. 116-17.

(6) 1964 yılının Ekim ayında önde gelen oniki ulema bir fetva yayınlayarak melik Suud b. Abdülazîz'in (1953-64) Faysal b. Abdülazîz lehine tahttan çekilmesini onaylamış ve melik ailesi içindeki çekişmeye son noktayı koymuştur. (Bkz.: Mordechai Abir, "The Consolidation of the Ruling Class and the New Elites in Saudi Arabia, *Middle Eastern Studies*, c. 23 (1987), s. 160.)

(7) *Newsweek*, November 27, 1995, s. 39.

(8) M. Abir, "The Consolidation of the Ruling Class", ss. 154-55.

1977 yılındaki bir başka başarısız darbe girişiminde; ve yine 1979 yılındaki Kâbe'nin bir grup silahlı isyancı tarafından basılması hadisesinde açıkça sergilenmiştir⁽⁹⁾.

Suudi Arabistan'da ulemâ ya da dinî önderler genelde Abdülvahhâb soyundan gelmekle birlikte, bugün ağırlıklı olarak ulema içerisinde gücü ve saygın konumu ellerinde bulunduranlar Necd bölgesi doğumlu olanlardır⁽¹⁰⁾. Ulema sınıfı en yüksek dinî otoriteyi oluşturup, teoride İslâm'ı yorumlama sorumluluğuna sahiptirler. Ancak melik, Vahhâbi hareketinin başı olarak en büyük siyasî güçtür. Ulema eğitim sistemi üzerinde nüfuz sahibi olmanın yanında, davranış kurallarını belirleme ve Suud siyasetinde İslâmî istikâmeti sağlama yetkisine de sahiptir. Fakat Suud devletinin dış ilişkilerinde söz söyleme yetkileri hemen hemen yoktur. Belirsizlik zamanlarında ise, Suud ailesi içindeki değişikliklere, yukarıda da belirttiğimiz gibi, meşrûiyet kazandıran güç olarak görev görürler. Suud yönetimini elinde bulunduran Suud ailesi bazen kendisini ulema ile özdeşleştirmiş, bazen de araya mesafe koymuştur. Ulemanın geleneksel olarak elinde bulundurduğu bakanlıklar vardır. Bunlar, Adalet, Eğitim, Hac ve Evkâf Bakanlıklarıdır⁽¹¹⁾. Ancak görünen o ki, ulemanın devlet işlerindeki rolü ve sorumluluğu zaman içerisinde gittikçe azalmaktadır. Dolayısıyla, gittikçe azalan otoritelerine paralel olarak ulemanın, İran'da olduğu gibi, rejime karşı bir tehdit oluşturma ihtimali de yavaş yavaş azalmaktadır⁽¹²⁾. Ama, Suud ailesi ulemanın gittikçe azalan nüfuzuna rağmen, halâ onların tam desteğine ve işbirliğine ihtiyaç duymaktadır, çünkü ulema yönetim ile Bedeviler arasında bir aracı rolü oynamakta, Bedevileri kontrol altında tutmakta, onları daimî surette krala itaate çağırmaktadırlar⁽¹³⁾.

Suudi Arabistan, bir kaç kabilenin bir araya getirdiği ilkel bir birlik, bir güç olma konumunu çoktan aşmış, bugün bir çok çağdaş siyasî devletin sahip olduğu kurumlara -bakanlar konseyi, devlet daireleri, ordu, resmî gazete vs.- sahip bir devlet haline gelmiştir⁽¹⁴⁾. Ancak, bu ülkede siyasî partiler

(9) Mark Heller ve Nadav Safran, "The New Middle Class and Regime Stability in Saudi Arabia", *Harvard Middle East Papers*, Harvard University, 1985, ss. 14-15.

(10) Ghassan Salamé, "Political Power and the Saudi State", (Ed.) Albert Hourani, Philip S. Khoury, Mary C. Wilson, *The Modern Middle East*, London, 1993, s. 580.

(11) Aharon Layish, "Ulamâ' and Politics in Saudi Arabia", (Ed.) Metin Heper ve Raphael Israeli, *Islam and Politics in the Modern Middle East*, London, 1984, s. 44.

(12) A. B. Baloğlu, *Religion and State in Saudi Arabia*, s. 41.

(13) *A.e.*, s. 22.

(14) Ghassan Salamé, "Political Power and the Saudi State", s. 580. Bu arada, kabile devlet ilişkisini Orta-Doğu bağlamında sosyolojik açıdan inceleyen kaliteli bir makale mevcuttur. Bu makale ışığında, kabilenin ve devletin ne anlama geldiği, kabile ve devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri, kabilelerin devletin bekâsında ne gibi bir hayatî önem arz ettikleri gibi konular hakkında bu makeden bilgi sahibi olmak mümkündür. Bizim sınırlarımızı aşacağı için bu konularda detaya burada girmiyoruz. İlgilenenler şu kaynağa müracaat edebilirler: Patricia Crone, "Tribes and States in the Middle East", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Cambridge, III/3 (November 1993), ss. 353-77.

ve sendikalar yoktur. Suud yönetimine göre, bütün bu tür oluşumlar halkı çeşitli fırkalara ve gruplara bölmekten başka bir işlev görmezler. Dolayısıyla, Suud topraklarının her yerinde Şeriat'ın keskin kılıcı sayesinde adaletin hüküm sürdüğü şeklindeki sarsılmaz inanca bağlı olarak, siyasi partilerin gereksiz olduğu ileri sürülmüştür. Yine, sendikalara ihtiyaç yoktur, çünkü aynı kanaate göre, Şeriat işçinin hakkını Suud topraklarının tamamında korumaktadır. Suud rejimi mevcut statükolarını muhafaza ettikleri sürece halkın ve ulemanın üzerindeki etki ve kontrollerinin devam edeceğinin bilincindedirler. Diğer taraftan, yöneten sınıf ile ulema birbirlerinin menfaatlerini gözettikleri takdirde birbirlerine gösterdikleri anlayış ve hoşgörü de devam edecektir. Ama neticede şunu ifade edebiliriz ki, tarih boyunca olduğu gibi, siyaset burada da açık bir şekilde ideolojiye galip gelmiştir. Bir diğer deyişle, Suud yönetimi siyasetlerinde dinî görüşleri pek az nazarı dikkate almaktadırlar. Bugün, doğrusunu söylemek gerekirse, ilk Vahhâbiliğin katı kurallarından da bir hayli uzaktadırlar⁽¹⁵⁾. Çünkü, Vahhâbiliğin yorumu açık olmayan tavizsiz, katı kuralları ülkenin çağdaşlaşma ve atılım yolunda mesafe almasına, adımlar atmasına engel bir fenomen olarak telakkî edilmektedir. Bu durum, geleneksel hayat tarzları ile yeni sosyal güçler arasındaki uçurumun gittikçe açılmasından da açıkça anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, mevcut rejim ülkenin iç ve dış meselelerine dinî anlayışı, yani Vahhâbiliği hemen hemen karıştırmazken, dışarıya bu tür bir katı dinî anlayışı ihraç etme hususunda herhangi bir fedakârlıktan kaçınmaması bize bir çelişki olarak görünmektedir..

Suudi yönetimi zengin petrol kaynaklarını düşmanlardan korumak için Amerika'nın korumasına ihtiyaç duymaktadır. Bu gerçekte onlar için sıkıcı bir durum olmakla birlikte, hem Saddam Hüseyin'e hem de İranlı Ayetullahların ülkedeki Şii azınlığı muhtemel kışkırtmalarına karşı gerekli görülmektedir. Nitekim, Körfez savaşında Saddam'ın tehditleri ve saldırı girişimleri neticesinde bu korumanın Suud rejimi için ne büyük bir hayati önem arzettiği açıkça ortaya çıkmıştır. Körfez savaşına ek olarak petrol fiyatlarının da beklenen oranın altında seyretmesi Suudi Arabistan'a ağır ekonomik külfetler de yüklemiştir⁽¹⁶⁾. Petrol, Suudi Arabistan'ın geleceğini, zenginliğini ve uluslararası arenadaki statüsünü belirlemede olduğu gibi, rejime yönelebilecek tehditleri, çıkabilecek ikilemleri ve karışıklıkları önlemede de anahtar konumundadır. Böyle bir durumda, Suud yönetiminin petrol re-

(15) A. B. Baloğlu, *Religion and State in Saudi Arabia*, ss. 42-43.

(16) Bu ekonomik külfetin maliyeti 120 milyar doları bulmuştur. Binlerce üniversiteli genç işsizlikle karşı karşıya kalmış, 1982'de kişi başına yaklaşık 14.000 dolar olan milli gelir bugün 6700-7000 dolar seviyelerine düşmüştür. Ekonomi yeniden düzelmeye başlamakla birlikte, kraliyet ailesinin -bugün yaklaşık olarak sayıları 7000 ile 15.000 arasında tahmin edilmektedir- Batı tarzı davranışları -örneğin, Suudi Arabistan'ın Amerika elçisi ve kralın yeğeni olan Prenses Bandar b. Sultan'ın içki içmesi, puro kullanması-, müsrif harcamaları da halkın tepkisini çekmektedir.(Bkz.: *Newsweek*, July 8, 1996, ss. 12-13.)

zervleri üzerindeki kontrolünü kaybetmesi, ülke topraklarını savunamama gibi bir duruma düşmesi, petrolün dünya pazarında ani ve uzun süreli değer kaybetmesi gibi unsurlar ülke için onulmaz yaralar açabilir⁽¹⁷⁾.

Suudi Arabistan'da mevcut rejimin demokratikleşme, ya da demokrasiye geçme gibi bir sorununun olmadığını görüyoruz. Ülkenin olağanüstü bir zenginliğe sahip oluşu, Suud melik/kraliyet ailesinin sayıca çok ve güçlü oluşu, ülkenin sahip olduğu toprakların geniş oluşu ve nihayet yapısal entegrasyonun eksik oluşu gibi nedenler de Suudi Arabistan'ın mevcut yönetimi açısından avantaj kabul edilmektedir⁽¹⁸⁾. Sayıca kalabalık yönetim ailesi, ülkenin anahtar konumundaki idarî, siyasî, malî vs. bütün kurumlarının idaresini elinde bulundurmakta. Bunun yanında, ülke, diğer bir çok Arap ülkesinin tecrübe ettiği milliyetçilik, sosyalizm, komünizm vb. ideolojik akımlarla sarsılırken, Suudi Arabistan kendine has İslâm yorumuna sadık kalmıştır⁽¹⁹⁾. Üstelik, sınırlı insan ve madde kaynaklarına rağmen, zengin petrol ve ondan gelen büyük paralar sayesinde, Suudi Arabistan mütevazı bir dış politika takip etmiş ve buna bağlı olarak kendi halkını yıkıcı dış fikir ve akımlardan koruyabilmiştir⁽²⁰⁾. Suud rejimi, kendisi için potansiyel bir tehlike oluşturabilecek petrol bölgelerinde meskûn Şiî nüfusa -ki, toplam nüfusun yaklaşık %'de 6'sını oluşturmaktadırlar - karşı da son yıllarda yapıcı bir politika takip etmeye, onların bulunduğu bölgelerdeki azgelişmişliği ve fakirliği gidermek için tedbirleri uygulamaya başlamıştır⁽²¹⁾.

Dolayısıyla, demokrasinin gerekleri olan siyasî partiler, işçi ve memur sendikaları, farklı görüş ve seslerin bulunması, fırsat eşitliği, birey olarak kadın ve erkek eşitliği vb. unsurlar bu zenginlik, ve yönetim devam ettiği sürece Suudi Arabistan için uzak görünmektedir. Piscatori'nin de ifade ettiği gibi, rejim zengindir ve insanlara verecek çok şeyi bulunmaktadır; dahası Suudilere bir alternatif de yoktur⁽²²⁾. Ancak, iktidar ailesinin İslâm'ın hükümlerine aykırı ahlâk dışı yaşayışı da sade Suud vatandaşının açık tepkisini çekmektedir. Nitekim, 1979 yılındaki Kâbe baskını bu tepkinin silahlı eyleme dönüşmüş halidir⁽²³⁾. Ülkedeki Amerikan varlığı da muhafazakar çevrelerin tepkisini çekmektedir. 1995 Kasım'ında Riyad'da meydana gelen

(17) William B. Quandt, *Saudi Arabia in the 1980s: Foreign Policy, Security and Oil*, Washington 1981, ss. 2-3.

(18) M. Heller ve N. Safran, *The New Middle Class*, s. 16.

(19) W. B. Quandt, *Saudi Arabia*, s. 3.

(20) A.e., ss. 5-6.

(21) Jacob Goldberg, "The Shi'i Minority in Saudi Arabia", (Ed.) Juan R. I. Cole ve Nikki R. Keddie, *Shi'ism and Social Protest*, London, 1986, ss. 243-46.

(22) James P. Piscatori, "Ideological Politics in Saudi Arabia", (Ed.) J. P. Piscatori, *Islam in the Political Process*, Cambridge, 1983, s. 71.

(23) Edward Mortimer, *Faith and Power: The Politics of Islam*, London, 1982, s. 184; D. Hiro, *Islamic Fundamentalism*, ss. 128-29.

patlamada ölen altı kişiden dördünün Amerikalı olması⁽²⁴⁾; ve yine 1996 Temmuz'un da Dahran'daki Amerikan yerleşim birimine cephane yüklü kamyonla yapılan saldırı ve bunun sonucunda 19 kişinin ölmesi ve 300 kişinin yaralanması da⁽²⁵⁾ bu tepkinin bir başka ciddi tezâhürleridir.

Melik ailesinin yalnızca söz sahibi olduğu bir yönetim modelinin gelecekte ülke için kabul edilebilir bir yönetim biçimi olup olamayacağı konusu şimdilik belirsizdir. Ancak, ülkenin gelecekte liderlik çekişmelerine sahne olması ihtimalini de gözden uzak tutmamak gerekir. Bunun yanında, yurtdışında eğitim gören öğrencilerin ülkeye dönmesi, ülkede yoğun bir şekilde yabancı işçi nüfusunun bulunması -sayıları 1980'de 2.000.000'a yakındı-, ülke üzerinde Batı nüfuzunun hissedilir derecede artması, yeni orta sınıfın hızlı yükselişi, Orta Doğu'nun her an yeni olaylara ve gelişmelere müsait bir ortam oluşu, iktidar ailesine mensup prenslerin müsrif ve uygunsuz yaşam tarzı, son yıllarda silahlanmaya büyük kaynak ayırması⁽²⁶⁾, ülkede siyasi İslâmcı hareketlerin yeraltı faaliyetlerini çok etkili ve yaygın olmasa da sürdürmeleri⁽²⁷⁾ gibi negatif unsurlar da ülkenin yönetim modeli üzerindeki tartışmalara ivme kazandırabilir. Ne var ki, Suudi Arabistan'ın geleceğini belirleyecek olan en önemli unsur, ülkenin Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkisinin seyridir. Bu ilişkinin en belirleyici faktörü ise şüphesiz petroldür. Petrol Suudi Arabistan'ın en önemli hayat kaynağı olmaya devam ettiği sürece, Amerika'nın kendisini bu nimetten istifadeyi engelleyecek bir değişikliğe izin vermesi şimdilik mümkün görünmemektedir.

---

(24) *Newsweek*, November 27, 1995, ss. 38-39.

(25) *Newsweek*, July 8, 1996, ss. 9-15.

(26) Suudi Arabistan şu anda dünyanın en büyük silah alıcısı durumundadır. (Bkz.: Abdullah Manaz, *Dünya'da ve Türkiye'de Siyasal İslâmcılık*, İzmir, 1998, s. 119.)

(27) Ülkede şu anda mevcut gizli siyasal İslâmcı örgütlenmeler arasında şunlar sayılmaktadır: İhvân-ı Müslimîn, Cemaatu'd-Da've, Cemaatu'l-Mescid, Meşru Hakları Koruma Komitesi. (Bkz. A.e., ss. 120-21.)